

Läsa tillsammans

Ett studiematerial för läsombud och högläsare

Innehåll

Skapa läslust för alla	3
Om studiematerialet	4
Läsombudets historia	5
Demokrati och delaktighet	6
Din roll som läsombud eller högläsare	8
Så ordnar du en bra lässtund	12
Så väljer du vad ni ska läsa	18
Olika sätt att läsa	22
Mer information	26

Skapa läslust för alla

Vardagen är fylld av olika slags läsning. Allt från information till lustläsning. Läsning gör oss delaktiga i samhället, utvecklar vårt språk och lär oss saker. Vi tränar också minnet när vi läser och vidgar vår syn på världen. Inte minst kan läsning skänka gemenskap, glädje och bryta isolering. Men alla har inte lika lätt att ta till sig text, därför är läsombud och högläsare viktiga.

Alla har rätt att ta del av läsning
på det sätt som passar dem.

Om studiematerialet

Studiematerialet *Läsa tillsammans* är framtaget för alla nya läsombud och högläsare. Materialet kan användas i studiecirklar eller kurser för läsombud. Det kan också användas av dig som redan arbetar med läsning inom omsorgen eller är kontaktperson, personal, anhörig eller volontär.

I de första kapitlen får du en introduktion till läsombudets historia och om rättigheter och lagar kring läsning. Sedan följer texter om vad det innebär att vara läsombud och högläsare och praktiska tips på hur du går till väga. Sist hittar du lästips för mer information om läsombudsverksamhet och högläsning.

Myndigheten för tillgängliga medier

Läsa tillsammans ges ut av Myndigheten för tillgängliga medier, MTM. Vi är Sveriges kunskapscentrum för tillgängliga medier och arbetar för att alla ska ha tillgång till litteratur, nyheter och samhällsinformation utifrån vars och ens förutsättningar. Oavsett läsförmåga eller funktionsnedsättning.

Läsombudets historia

Verksamheten med läsombud och högläsare har en lång historia. Det är nästan 30 år sedan den första studiecirkeln för läsombud genomfördes. Det ser idag olika ut över landet hur verksamheten med läsombud och högläsare organiseras. Arbetsgrupper har utvecklats på varierande sätt och har skilda förutsättningar, beroende på om de finns på regional eller kommunal nivå.

En kort historik

- ▶ **I början av 1990-talet** tog stiftelsen Centrum för lättläst och Riksförbundet FUB fram modellen med läsombud. FUB arbetar för att personer med intellektuell funktionsnedsättning och deras anhöriga ska kunna leva ett gott liv. Läsombuden riktade sig främst till barn, unga och vuxna med intellektuell funktionsnedsättning och organiserades via arbetsgrupper med representanter från bibliotek, kommun, region och Studieförbundet Vuxenskolan.
- ▶ **Under 2000-talet** introducerades modellen med läsombud även inom äldreomsorgen. Centrum för lättläst utvidgade sedan verksamheten ytterligare genom ett projekt som syftade till att utbilda och skapa arbetsgrupper med frivilliga högläsare, liknande modellen med läsombud.
- ▶ **År 2015 slogs Centrum för lättläst** ihop med MTM, som sedan dess har i uppdrag att driva och utveckla arbetet med läsombud och högläsare, enligt § 2 i förordning med instruktion för MTM 2010:769.

Demokrati och delaktighet

Att få information och säga sin åsikt är en mänsklig rättighet. Det gäller alla, oavsett funktionsnedsättning, sjukdom eller ursprungsland. Därför måste samhället ge alla chansen att säga och tycka vad de vill. Läsombud och högläsare inom vård och omsorg utgör en viktig och värdefull verksamhet för att alla ska ha tillgång till litteratur, nyheter och samhällsinformation utifrån vars och ens förutsättningar.

Lagen ger dig rätt

Här är några utdrag ur lagar och andra styrdokument som är bra att känna till för dig som är läsombud eller högläsare.

Ur FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, artikel 21

Konventionsstaterna ska vidta alla ändamålsenliga åtgärder för att säkerställa att personer med funktionsnedsättning kan utöva yttrandefriheten och åsiktsfriheten, inklusive friheten att söka, ta emot och sprida uppgifter och idéer på samma villkor som andra.

Ur Förordning med instruktion för MTM 2010:769

1 § ... alla ska ha tillgång till litteratur och samhällsinformation utifrån vars och ens förutsättningar oavsett läsförmåga eller funktionsnedsättning.

Ur propositionen Lättare att läsa 2013/14:134

En läsombudsverksamhet har därför under åren byggts upp över hela landet som bibliotek, studieförbund och FUB:s lokalföreningar med flera har varit mycket aktiva i. Verksamheten är viktig för tillgängligheten.

Ur Diskrimineringslagen 2008:567

1 kap. 4 § I denna lag avses med diskriminering:

3. bristande tillgänglighet: att en person med en funktionsnedsättning missgynnas genom att sådana åtgärder för tillgänglighet inte har vidtagits för att den personen ska komma i en jämförbar situation med personer utan denna funktionsnedsättning.

Ur Sveriges bibliotekslag 2013:801

2 § ... Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla.

4 § Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning, bland annat genom att utifrån deras olika behov och förutsättningar erbjuda litteratur och tekniska hjälpmedel för att kunna ta del av information.

Ur Lag om stöd och service för vissa funktionshindrade (LSS) 1993:387

I insatserna ... ingår också fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter.

Ur Socialstyrelsens handbok för rättstillämpning i bostad med särskild service enligt LSS

Personalens uppgift kan då vara att förmedla lättlästa böcker och tidningar eller litteratur (...) Genom läsestunder med högläsning kan de som inte själva kan eller orkar läsa få tillgång till böcker, tidningar och samhällsinformation.

Sammanfattning Lag och rätt

- Var och en har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet.
- Personer med funktionsnedsättning får inte missgynnas.
- Bibliotek ska ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning.
- Alla ska ha tillgång till litteratur och samhällsinformation, oavsett läsförmåga eller funktionsnedsättning.
- Läsoambudsverksamheten ska fortsätta att utvecklas.
- LSS omfattar fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter, till exempel läsestunder.

Din roll som läsombud eller högläsare

Läsning vidgar världen och bryter isolering. Därför är läsombud och högläsare viktiga personer. I en del regioner är läsombudsverksamheten indelad i lokala arbetsgrupper som du kan ta stöd av. Här berättar vi om läsombudets och högläsarens olika ansvarsområden och vad uppdragen innebär. Vi tar även upp arbetsgruppernas uppgifter.

Läsombudets roll

- ▶ **Vara en nyckelperson** för att lässtöd och lässtunder ska bli en naturlig del av vardagen i verksamheten. Läsombud är ofta ordinarie personal inom LSS och äldreomsorg som arbetar med lässtöd och har en viktig roll för att ge alla tillgång till läsning och information.
- ▶ **Inspirera och informera** övrig personal, anhöriga och andra som ger lässtöd. Att motivera chefer och kollegor är en viktig uppgift. Det är inte bara läsombudet som ska arbeta med läsning. Ju fler i personalen som är engagerade, desto bättre.
- ▶ **Anpassa läsning efter behov.** Uppgifterna för läsombudet och övrig personal anpassas utifrån målgruppens behov och förutsättningar. Läsombudet kan låna eller beställa lättlästa böcker, tidningar och prenumeration på taltidning eller talboksspelare.
- ▶ **Vara bibliotekets kontaktperson** och ordna biblioteksbesök. Läsombudet kan fungera som en länk mellan det lokala biblioteket och verksamheten. Ett bra samarbete med bibliotekspersonalen underlättar både för dig, biblioteket och läsarna.

- **Planera tid för läsning.** Se till att lässtunderna är på samma tider varje vecka. Gör ett schema tillsammans med övrig personal. Hitta en ostörd plats. Se till att någon annan i personalen kan rycka in om något oförutsett händer. Ställ in hjälpmedel och se till att belysning fungerar. Personalen kan gemensamt ansvara för läsdagböcker eller högläsning vissa dagar i veckan.
- **Ta emot högläsaren** i verksamheten och etablera god kontakt. Ett bra samarbete mellan dig som läsombud och högläsaren skapar goda förutsättningar för lässtunderna och högläsaren känner sig trygg i sitt uppdrag.
- **Berätta om fördelarna** med högläsning. Om personalen tycker att vård ska gå före högläsning kan du berätta att högläsning är en del av vården och omsorgen. Lässtunderna vidgar världen, utvecklar ordförrådet, hjälper minnet och är ett positivt avbrott i vardagen för deltagarna.

Högläsarens roll

- ▶ **Anordna gemensamma lässtunder**, exempelvis på äldreboenden eller för personer som deltar i daglig verksamhet. Högläsaren kan exempelvis vara personal i verksamheten, bibliotekspersonal, anhöriga eller frivilliga privatpersoner. Högläsaren väljer böcker, material och olika teman till läsgruppen.
- ▶ **Ha god kontakt med läsombud** eller annan kontaktperson i verksamheten där du läser så att ni tillsammans kan hitta kontinuitet i läsningen. Det kan stärka engagemanget i verksamheten och skapa en trygghet för deltagarna.
- ▶ **Ta stöd av läsombud** eller kontaktperson i verksamheten om du upplever problem med högläsningen. De ger dig råd om deltagarna, organisationen, lokalen, tider eller hjälpmedel. Vill du läsa på en annan verksamhet, kontakta din lokala arbetsgrupp.
- ▶ **Gå hem till personer för att läsa** om det passar dig. Det skapar möjlighet till flexibilitet och en tätare kontakt. Tänk på att du är i ett privat hem och att du är där som gäst.

Så ordnar du en bra lässtund

Hur väcker du intresse och läser högt för andra på bästa sätt?
Här får du tips på hur du kan ordna en lässtund som fungerar för alla.

Förberedelser

Att förbereda och anpassa lässtunderna gör dig säkrare i dina val.
Då har du tid på dig att tänka kreativt, hitta det ni ska läsa och eventuell rekvisita.

Våga läsa

Att höra din röst förmedla en text kan kännas främmande om du är ovan. Öva dig på att läsa högt för dig själv och välj då en bok du tycker om. Det är lättare att träna på en text som du redan känner till och har förståelse för.

Öva lästeknik

Det tar längre tid att läsa högt än tyst. Träna på att läsa i ett lugnt tempo, tala tydligt och betona viktiga ord. Det finns knep för att fånga lyssnarnas uppmärksamhet. Du kan dramatisera texten med rösten. Lyft blicken ur boken ibland och ta ögonkontakt med de som lyssnar. Träna på att ta till dig innehållet i en text och återberätta det. Ställ frågor om materialet. Då aktiverar du lyssnarna och försäkrar dig om att de hänger med.

Be om hjälp

Om du har svårt att komma vidare i dina förberedelser, eller vill ha tips från andra som arbetar med läsombudsverksamhet, ta hjälp av bibliotekarier, andra läsombud eller högläsare. De vet hur det känns att vara nybörjare och delar förmodligen gärna med sig av sina kunskaper.

Hitta rätt lokal

Lokalen är viktig. Den behöver vara ostörd, belysningen måste fungera och deltagarna ska ha lätt att ta sig dit. Om de har rullstolar och rollatorer måste lokalen vara anpassad för det.

Kom igång

Bestäm lämplig dag och tid för lässtunden och se till att den blir schemalagd. Är du frivillig högläsare tar du hjälp av din kontaktperson i verksamheten. Ibland behöver du dela in deltagarna i olika grupper utifrån vilka texter de kan ta till sig och är intresserade av. Bekanta dig med boende eller verksamhet innan du läser första gången. Fråga personalen om deltagarna har behov av hjälpmedel.

Bjud in till läsning

En del kan vara oroliga inför något nytt och främmande. Har de aldrig besökt en lässtund förut kanske de säger nej om frågan ställs rakt ut. Tänk därför på hur du formulerar dig när du bjuder in.

Väck deltagarnas intresse

Börja med att berätta vad lässtunden innehåller. Inled sedan med att prata om något lättsamt och vardagligt eller ställ en fråga. Ta fram böcker eller tidningar, prata om aktuella ämnen, teman eller annat som väcker deltagarnas intresse. Att visa bilder eller spela musik kan också vara en bra inledning.

Erbjud en starkare upplevelse

För att göra läsupplevelsen starkare kan du ta med material som har med textens innehåll att göra. Spela musik, sjunga tillsammans eller lägg ett pussel och prata om motivet.

Gör ett bra avslut

Runda av läsningen genom att ställa en fråga till deltagarna eller se om de har några frågor till dig. Berätta att du kommer tillbaka.

När högläsningen inte fungerar

- Vissa ämnen kan väcka svåra minnen och känslor. Föreslå att ni pratar om det efter lässtunden.
- Ta en kort paus.
- Byt det ni läst mot något annat.
- Byt samtalsämne. Ställ en fråga eller visa en bild.
- Om det uppstått konflikt i gruppen, försök att medla.
- Avrunda och bryt lässtunden tidigare än planerat.
- Ta hjälp av personal om du känner att du inte kan lösa situationen.

Läsdagbok eller läslogg

Om ni är flera som läser högt, är det bra med en läsdagbok eller läslogg. Första sidan i dagboken kan visa information om vad ni läser, vilka som är med, eventuella hjälpmedel och rutiner. Till exempel vem som behöver sitta nära dig för att höra, om någon vill sitta på en särskild plats eller om några vill sitta bredvid varandra. Efter varje lästillfälle kan du skriva en sammanfattning av vad ni läst och eventuella diskussioner som följt.

Så bemöter du deltagarna

Människor har olika behov och önskemål och det är viktigt att möta alla som individer. Det gäller både i grupp och enskilt. Vid en högläsningstund behöver alla bli sedda och känna att du bryr dig om dem. Säg gärna deltagarnas namn och ställ samma fråga till var och en. Upprepa frågan om det behövs. Ibland kan svaret dröja, vänta då in personen tills den hunnit tänka efter. Ibland behövs också små pauser.

Bemöta individer inom LSS

Inom LSS möter du personer med olika slags kognitiva och intellektuella funktionsnedsättningar. Åldern varierar, och det är viktigt att bemöta myndiga personer som vuxna. Sätt dig in i deras situation här och nu. Har personen just flyttat hemifrån, vad är viktigt i livet just nu? Var lyhörd och fråga personal om du inte arbetar med eller känner personen. Ta reda på intressen och hur deras liv ser ut. Vissa personer tycker om ögonkontakt, andra undviker det helst. Tänk på hur du talar och använd ett rakt uttryckssätt och berättande. Undvik ironi och dubbeltydigheter.

Bemöta individer inom äldre- och demensvård

Demens är en diagnos för en rad symptom som orsakas av hjärnskador. Personer med demens har problem med minnet och språket. Att vara lyhörd för infall eller stämning är viktigt. Känslolivet kan fungera utmärkt även om minnet börjar svikta. Underlätta för personen genom att säga "vi kan hjälpas åt att minnas". Om en person med demens beter sig olämpligt, påpeka det inte efteråt då det kan skapa olustkänslor hos deltagaren.

Checklista för lässtunden

Här hittar du förslag på saker att tänka på för en lyckad högläsning för både läsombud och högläsare. Anpassa checklistan utifrån behov och arbetssituation.

- Ha tydliga ansvarsområden och en tydlig arbetsfördelning.
- Utse ansvarig för val och inköp av böcker och material.
- Utse ansvariga för läsdagbok, prenumerationer och hjälpmedel.
- Utse en kontaktperson för högläsare.
- Bestäm tidpunkt för lässtund, gärna utifrån mat- och fikatider.
- Skapa läsgrupper utifrån antal deltagare och behov.
- Gör ett arbetsschema för personalen.
- Gör en lista med användbara telefonnummer, till exempel till bibliotek och högläsare.
- Ta kontakt med biblioteket och skaffa lånekort.
- Skriv namnskyltar till personal och vikarier, gärna med fotografi.
- Bilda en lokal arbetsgrupp med andra läsombud eller högläsare. Eller håll kontakt med den som finns.
- Besök plattformar för lästips, till exempel grupper på Facebook.

Så väljer du vad ni ska läsa

Läsombudet eller högläsaren tar fram ett urval av böcker som är lämpliga och på rätt nivå för gruppen. Utgå från både deltagarnas och dina egna intressen, kunskaper och erfarenheter.

Bra att veta bakgrunden

Det är bra att lära känna deltagarna i gruppen innan ni börjar läsa tillsammans. Då blir det lättare för dig att förstå gruppens behov och önskemål. Som frivillig högläsare kan du besöka deltagarna innan du läser. De själva, personal, läsombud, kontaktperson eller anhöriga kan berätta om intressen, upplevelser och erfarenheter.

Välj rätt nivå

Inled första lästillfället på en enkel nivå av lättläst. Då är det lättare att därefter anpassa till rätt nivå. Lässtunden blir mer aktiv när alla deltagare kan följa med i handlingen.

Ta vara på det spontana

Fånga upp diskussionstrådar, samtala och fråga. Prata om det som är aktuellt för dagen. En spontan lässtund blir ofta givande.

Läsning med tema

Många vill ta del av sådant de kan känna igen sig i som till exempel relationer, vardagsbestyr och resor. När temat är av mer privat eller personlig karaktär kan du läsa enskilt för en person. Många tycker också om att återuppleva eller leva sig in i känslor och händelser som till exempel första förälskelsen, händelser i barndomen eller högtider. Lättlästa klassiker, rakt berättade romaner, sångböcker eller noveller kan vara ett bra val. Vissa vill uppleva barndomens sagor på nytt. Andra vill ta del av nyheter och samtiden. Då är lokala eller kortfattade nyheter en tillgång.

Årstider, traditioner, mat och dryck är exempel på teman. Vid midsommartid kan du ta med ängsblommor, bilder på sill och midsommarstång. Läs högt om den ljusaste årstiden eller sjung en sång.

Tips på ämnen för temaläsning

- Livets högtider
- Djur och natur
- Vardagssituationer
- Bilar och fordon
- Kändisar från nu och då
- Kärlek och förälskelse
- Spänning
- Sagor och sägner
- Nyheter och politik

Korta texter

Ibland passar korta, enskilda lässtunder bäst. Att läsa matsedeln kan vara lagom. Eller en vers, ett reklamblad eller dagens schema.

Frågor som aktiverar

Så småningom lär du känna dina deltagare bättre. Då vet du mer om vad som fungerar för just dem. Ställ gärna frågor som bygger på texterna och låt alla svara. Utifrån svaren kan ni tillsammans hitta saker att prata om.

Eget material

Det är bra att ha reservmaterial om din planering inte fungerar. Många läsombud och högläsare har en egen pärm där de samlar artiklar, bilder, historier, ordspråk eller rim och ramsor.

Annat modersmål än svenska

Många personer i Sverige har inte svenska som sitt första språk. Några har på grund av ålder eller funktionsnedsättning aldrig lärt sig svenska. Andra glömmet mycket av den svenska de lärt sig när de blir äldre. Försök ändå att läsa tillsammans. Använd gärna bilderböcker och enstaka ord vid läsningen. Kroppsspråk, gester och ljud kan också fungera. Erbjud enkla talböcker eller tv-program på originalspråket. Ta gärna hjälp av någon från det ursprungsland personen kommer ifrån.

Olika sätt att läsa

Det finns många sätt att göra text och information tillgänglig utifrån både individens och gruppens behov och intressen. Ta reda på vad deltagarna behöver för att förstå och tycka om innehållet. Någon kanske vill läsa en lättläst bok. En annan behöver en talbok eller få hjälp med att hitta lättlästa nyheter på internet. Någon vill titta på bilderna i en tidning medan du berättar om innehållet.

Här går vi igenom olika sorters anpassade texter och medier. Syftet är att underlätta för läsombudet och högläsaren att hitta vad som passar bäst utifrån olika personer och situationer.

Lättläst

Lättlästa texter är anpassade för att läsare med lässvårigheter enklare ska kunna läsa och förstå information och litteratur. Läsare som är i behov av lättlästa texter kan ha svårt att avkoda text, koncentrera sig, förstå eller minnas. Läsaren kan också ha en kombination av dessa utmaningar. Tänk på att termen lättläst är motsägelsefull. För de flesta som läser lättläst är inte texten lättläst, utan en helt vanlig text på dennes nivå. För vissa läsare fungerar lättläst som en bro vidare mot annan litteratur. För andra är lättläst det format de fortsätter tycka om att läsa. Lättlästa böcker kan lånas på biblioteket eller köpas i handeln.

Lättlästnivåer

Alla lättlästa böcker skrivs med lätta, vardagliga ord och korta meningar. Men svårighetsnivån på lättläst text varierar. Därför finns det nivåer som visar hur lättläst boken är. Betrakta nivåerna som en helhetsbedömning av boken. Det är inte säkert att nivåns definition stämmer i alla avseenden på varje enskild bok. Lättlästa böcker karakteriseras också av luftig layout med glest mellan raderna och breda marginaler. Läs mer om lättlästnivåer på ll-forlaget.se.

Andra sätt att läsa på

Ljud- och talböcker

Ljudböcker finns att låna på biblioteket och att köpa i handeln och via prenumerationstjänster i mobilappar. En ljudbok är en kommersiell bok som kan lånas eller köpas av alla.

En talbok tas fram för personer som möter någon form av läshinder som gör det svårt att läsa. De flesta talböcker finns även med text så att man kan följa med i texten medan man lyssnar på boken. Talböcker görs av Myndigheten för tillgängliga medier, MTM. De är gratis att läsa och finns i det digitala biblioteket Legimus. För att få tillgång till Legimus behöver läsaren ha en funktionsnedsättning som gör det svårt att läsa tryckt text. Biblioteken hjälper till med konton till Legimus.

Taltidningar

Många dagstidningar finns som taltidning, det vill säga att tidningens innehåll läses upp av en syntetisk röst. Det går också att bläddra mellan olika artiklar och avsnitt i tidningen. Taltidningen kommer ut samtidigt som papperstidningen. Det går att läsa taltidningen i en taltidnings-spelare med enkla knappar, app eller via datorn.

Storstil

Böcker och tidningar med stor stil i varierande grad finns att låna på biblioteket. För de som vill läsa samma bok som högläsaren vid en lässtund kan en bok i storstil vara ett bra format.

Punktskriftsböcker

Punktskriftsböcker produceras av MTM och finns att låna på biblioteket. Det går också att låna eller köpa punktskriftsböcker direkt från MTM. Läs mer på MTM:s webbplats.

E-böcker

E-böcker är digitala utgåvor av pappersböcker. Läsarna kan låna e-böcker från biblioteket. En e-bok är en kommersiell bok som kan lånas eller köpas av alla.

Anpassade bilderböcker för vuxna

Bilder stödjer textens innehåll och hjälper deltagarna att förstå och komma ihåg innehållet. Bilderna gör det lättare att associera och följa berättelsen.

Mer information

Läsombud och högläsare

Information om läsombudsverksamhet: mtm.se

Tillgängliga medier

Låna talböcker: legimus.se

Läs mer om taltidningar: mtm.se

Myndigheten för tillgängliga medier: mtm.se

Lättlästa böcker

LL-förlaget: ll-forlaget.se

Nypon & Vilja förlag: nyponochviljaforlag.se

Easypeasy publishing: easypeasypublishing.se

Hegas: hegas.se

Argasso bokförlag: argasso.se

Lättlästa nyheter

Lättlästa nyheter: 8sidor.se

Lättläst om politik och val: allavaljare.se

Bibliotek

Lokala bibliotek finns över hela Sverige. Gå in på din kommuns webbplats eller ring kommunen för att ta reda på var ditt närmsta bibliotek ligger.

Funktionsnedsättning

Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar: attention-riks.se

Personer med demens: demensforbundet.se

Personer med intellektuell funktionsnedsättning: fub.se

Läsa tillsammans

Det här är ett material till studiecirklar och utbildningar för läsombud och högläsare inom LSS- och äldreomsorg. *Läsa tillsammans* visar läsningens möjligheter och ger dig tips på hur du kan arbeta med tillgängliga medier som lättläst och talböcker, hitta rätt läsning och ordna bra lässtunder.

Myndigheten för tillgängliga medier, MTM, är ett nationellt kunskapscentrum för tillgängliga medier. Vi arbetar för att alla ska ha tillgång till litteratur och samhällsinformation utifrån vars och ens förutsättningar. Oavsett läsförmåga eller funktionsnedsättning.

